

Katarzyna Kamińska-Korolczuk orcid.org/0000-0002-4895-2399

Instytut Politologii

Wydział Nauk Społecznych Uniwersytet Gdański

katarzyna.kaminska-korolczuk@ug.edu.pl

WPŁYW MOWY NIENAWIŚCI ZAWARTEJ W WYPOWIEDZIACH PRZEDSTAWICIELI PARTII ALTERNATYWA DLA NIEMIEC NA ZMIANY ZACHODZĄCE W SYSTEMIE ZARZĄDZANIA MEDIAMI W RFN

Abstract

THE IMPACT OF HATE SPEECH CONTAINED IN THE STATEMENTS OF THE ALTERNATIVE FOR GERMANY PARTY REPRESENTATIVES ON CHANGES TAKING PLACE IN THE MEDIA MANAGEMENT SYSTEM IN GERMANY

The purpose of the article is to present the introduced legal solutions regulating the functioning and management of the media system in Germany, which came into force under the influence of changes in political communication. A case study is presented examples of hate speech in the discourse of the party of the new right-wing populism – Alternative for Germany (Alternative für Deutschland, AfD). The party uses rhetoric which until now has been marginal in the German media and since the refugee crisis it has become an increasingly common form of expression. The analysis was conducted against the backdrop of events that influenced the Bundestags to adopted Law improving law enforcement in social networks (Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken, Netzwerkdurchsetzungsgesetz, NetzDG). The analysis leads to the conclusions that the new right-wing populism changed the style of communication on the German political scene, which is not without influence on the decisions making by the legislator to introduce specific legal provisions regulating the management and framework of discourse in the social media in this state.

Keywords: media management in Germany, media law in Germany, party communication in social media, AfD, hate speech

Wprowadzenie

Partia Alternatywa dla Niemiec (Alternative für Deutschland, AfD) powstała w 2013 roku i, z uwagi na głoszone poglądy polityczne, zajmuje skrajnie prawe miejsce na osi polaryzacji¹ (oś odzwierciedla uszeregowanie partii politycznych ze względu na idee przedstawiane w programach politycznych od tych skrajnie lewicowych po skrajnie prawicowe) (Downs, 1957, s. 48–50), stąd w literaturze przedmiotu nazywana jest partią nowej prawicy (Kamińska-Korolczuk, 2017, s. 89–106; 2018, s. 47–66). Zanim powstała, niemiecka scena polityczna charakteryzowała się stabilnością i przewidywalnością zachowań w sferze publicznej. Co jakiś czas równowagę tę zakłócała, co prawda, działalność partii negujących zasady poprawności politycznej (przykładem może być choćby Narodowodemokratyczna Partia Niemiec – Unia Ludowa [Nationaldemokratische Partei Deutschlands – Die Volksunion] z głoszonymi przez jej przedstawicieli nacjonalistycznymi hasłami), jednak nie wpływało to na wizerunek całego systemu politycznego. Nie oddziaływało też na styl komunikowania najważniejszych partii politycznych Niemiec, nie wymuszało wprowadzania zmian w przepisach prawa czy zarządzaniu systemem medialnym.

Sytuacja zmieniała się od 2015 roku. Na fali niezadowolenia społecznego z powodu przyjęcia kontrowersyjnej polityki imigracyjnej przez państwo, przy jednocześnie niezgodzie na politykę prowadzoną wewnątrz Unii Europejskiej, doszło do zaostrzenia języka debaty publicznej w RFN. W artykule zawarte są przykłady mowy nienawiści użyte w komunikowaniu się członków AfD z potencjalnymi wyborcami. Alternatywa dla Niemiec, jako partia założona z inicjatywy środowisk akademickich zwyczajowo cieszących się w społeczeństwie RFN sporym szacunkiem, dysponowała przypisanym jej, niemalże z definicji, autorytetem. Pozwoliło to na wyeliminowanie pewnego rodzaju poczucia zawstydzenia, które mogłoby się wiązać z oddawaniem głosu na ugrupowanie reprezentowane przez osoby głoszące radykalne poglądy polityczne. Tym razem owe radykalne poglądy głoszą cieszący się uznaniem społecznym, wynikającym z posiadanego wykształcenia czy wykonywania określonych zawodów, przedstawiciele elit intelektualnych. Wypracowany, daleki do poprawnego politycznie sposób komunikowania się w przestrzeni nowych mediów doprowadził do wprowadzenia dość restrykcyjnych regulacji prawnych, co nie pozostało bez wpływu na sposób zarządzania mediami w RFN.

¹ Oś polaryzacji to pojęcie nawiązujące do koncepcji Anthony'ego Downs'a. W pracy przedstawiającej ekonomiczną teorię demokracji uszeregował preferencje wyborców, rozrysowując je na osi odciętych. Po lewej umiejscowił wskazania popierające lewicę, pośrodku centrum, te dla prawicy umieszczając po prawej stronie.

1. Wyjaśnienie pojęć i podstawy teoretyczne

W niemieckim dyskursie naukowym mowa nienawiści definiowana jest, podobnie jak i w innych państwach, jako „słowne wyrażanie nienawiści wobec osób lub grup, w szczególności poprzez stosowanie wyrażen służących do pomniejszania ich znaczenia i oczerniania”² (Meibauer, 2013, s. 1–3). Zwraca się uwagę, że przecież nawet werbalne używanie mowy nienawiści trudno jest czasem jednoznacznie ocenić i zdefiniować, a istnieją także niewerbalne sposoby artykułowania nienawiści. Przyjmowanie przez mowę nienawiści różnych form sprawia, że nie dla wszystkich jest ona czytelnym oddziaływaniem. Podobnie jak w propagandzie, tak i w tym sposobie komunikowania używa się plotek, kamuflaży czy stereotypów do zdeprecjonowania osób, przeciwko którym komunikat jest stosowany (Dobek-Ostrowska, Fras, Ociepka, 1999). Podkreśla się, że w zasadzie nie ma takiej cechy charakteryzującej człowieka, z której nie dałoby się uczynić powodu do nienawiści (Delgado, Stefancic, 1997).

Zgodnie z koncepcją Daniela C. Hallina i Paolo Manciniego niemiecki system medialny reprezentuje model demokratycznego korporacjonizmu (Hallin, Mancini, 2007). Cechami charakterystycznymi dla takiego typu systemu są wysokie poziomy czytelnictwa, aktywności społecznej i partycypacji wyborczej. W zawód dziennikarza wpisany jest profesjonalizm, a zależności na linii polityka–media (paralelizm polityczny) są umiarkowane, czyli nie wpływają negatywnie na bezstronność mediów i pozwalają na utrzymywanie zdrowego dystansu wobec polityki i jej aktorów. Obowiązuje też zasada, że jeśli na rynku mediów pojawiają się media politycznie zaangażowane, to nie kryją one swoich sympatii, a czytelnik/odbiorca otrzymuje rzetelną informację na temat popierania danej opcji politycznej przez dane medium (Hallin, Mancini, 2007). Ważne jest i to, że ustawodawca regulujący procesy zachodzące na rynku mediów przeciwdziała nadmiernej ich koncentracji, a zatem w tej przestrzeni życia społecznego działa interwencjonizm państwowy.

Wydawać by się mogło, że tak skonstruowane środowisko mediów będzie odporne na negatywne zjawiska, charakterystyczne dla mniej stabilnych systemów. Bieżąca działalność partii AfD wykazała jednak, że tak nie jest. Nowe media, które przecież nie są już tak nowymi, pozwalają na swobodną komunikację niezależnie od wypracowanych w systemie struktur i liderzy prawicowego ugrupowania, którzy nie ufają mediom tradycyjnym, komunikują się głównie poprzez media społecznościowe. Wydarzenia ostatnich lat zmieniły założenia polityki medialnej RFN w stosunku do nadawców proponujących swoje usługi w Internecie, szczególnie tych najbardziej znaczących na rynku mediów społecznościowych. Działania ustawodawcy były odpowiedzią na zaostrzającą się retorykę wypowiedzi pojawiających się w sferze publicznej.

² Cytaty z dzieł obcojęzycznych w tłumaczeniu autorki.

2. Metodologia

Artykuł stanowi studium przypadku. Główny aspekt dotyczy przedstawienia przykładów mowy nienawiści, które pojawiły się w niemieckich mediach. Dokonano także analizy ustawy regulującej funkcjonowanie i zarządzanie mediami społecznościowymi w RFN – Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz, NetzDG), czyli Ustawy poprawiającej egzekwowanie prawa w sieciach społecznościowych. Wprowadzono ją w odpowiedzi na nienawistne komentarze publikowane podczas i po kryzysie uchodźczym, ma wymusić zmiany w sposobie zarządzania mediami w tym państwie. Postawiono następujące pytania badawcze: P1. Czy niemieckie partie parlamentarne potrafiły wypracować wspólne podejście do regulacji penalizujących używanie mowy nienawiści w przestrzeni publicznej? P2. Czy zmiany wprowadzone do niemieckiego systemu medialnego wpłynęły na zmianę zarządzania mediami? P3. Czy regulacje prawne odnoszące się do mediów społecznościowych w RFN wynikały ze sposobu komunikowania się przedstawicieli partii nowego prawicowego populizmu? Metody badawcze pomocne w przygotowaniu studium przypadku to instytucjonalno-prawna, w oparciu o którą analizowano źródła prawne; porównawcza, niezbędna do określenia, jak przebiega komunikacja w partiach, obserwacja pośrednia oraz analiza tekstów źródłowych. Artykuł przedstawia stan prawny i sytuację polityczną ze stycznia 2020 roku.

3. Geneza zmian w komunikowaniu politycznym w Internecie i wprowadzone regulacje prawne zmieniające sposób zarządzania mediami w RFN w XXI wieku

Główną przyczyną zmian wypracowanych na rynku usług internetowych w RFN była i jest głęboka polaryzacja społeczeństwa wynikająca z wydarzeń związanych z kryzysem migracyjnym. Mimo iż stosunek Niemców do migracji zmienia się, to jednak dzieje się to nie bez przeszkód i jest zależne od bieżącej sytuacji politycznej. Jak wynika z badań Fundacji Bertelsmanna, respondenci zdają sobie sprawę z procesu starzenia się społeczeństwa niemieckiego, wiedzą, że bez napływu imigrantów gospodarka nie będzie prosperowała. Obawiają się jednak długofalowych skutków włączania do społeczeństwa coraz większej liczby osób niezwiązanych z niemiecką kulturą i systemem wartości. Im niższe wykształcenie, tym większe obawy. Im bardziej na wschód położone państwo związkowe, tym mniejsze poparcie dla idei otwartego społeczeństwa (Kober, Kösemen, 2019)³. Generalizując, można

³ Omówienie na podstawie wyników badań opublikowanych 29 sierpnia 2019 roku przez Fundację Bertelsmanna, badania na próbie dwóch tysięcy respondentów.

przyjąć, że obywatele RFN podzieleni są prawie po połowie na tych, którzy tolerują zmieniającą się politykę migracyjną państwa, oraz tych, którzy są jej przeciwni. Polaryzacja, o której mowa, znajduje swoje odzwierciedlenie w mediach internetowych i w przeważającej mierze jest komentowana w portalach społecznościowych.

W 2015 roku RFN otworzyła granice dla uchodźców z objętych konfliktami państw Bliskiego Wschodu i Afryki (Kamińska-Korolczuk, 2016, s. 94–135). Narastające problemy, wynikające z trudności z włączaniem do społeczeństwa imigrantów, zostały zwerbalizowane m.in. w Internecie, w wypowiedziach zamieszczanych w portalach społecznościowych. Wówczas też pojawiły się pierwsze zastrzeżenia państwa niemieckiego do sposobów monitorowania lub braku nadzoru nad treściami rozpowszechnianymi przez użytkowników mediów społecznościowych. W rezultacie doszło do spotkania kanclerz Niemiec Angeli Merkel oraz przedstawicieli Ministerstwa Sprawiedliwości RFN z właścicielem portalu Facebook Markiem Zuckerbergiem. Rozmowy nie doprowadziły do rozwiązań satysfakcjonujących władze Niemiec. Najwięksi dostawcy tego rodzaju usług, czyli Facebook, Google i YouTube zostali zatem zobowiązani do wprowadzenia kontroli nad pojawiającymi się nienawistnymi czy wręcz łamiącymi prawo treściami. I to mimo zastrzeżeń na temat tego, czy uregulowania dotyczące treści zamieszczanych w Internecie są zasadne – ograniczają przecież wolność słowa, co w liberalnych demokracjach jest godzeniem w ideologiczne podstawy systemu politycznego. W odniesieniu do mowy nienawiści przedstawiciele dominujących partii politycznych zgodzili się jednak, że słowa ministra sprawiedliwości Heiko Maasa: „swoboda wypowiedzi kończy się tam, gdzie zaczyna się kodeks karny” (Die Bundesregierung, 2017), definiują zakres ochrony wolności wypowiedzi.

Narastające niepokoje społeczne w RFN w 2016 roku związane były nie tylko z napływem coraz większej liczby migrantów, lecz i z bezradnością wynikającą z pojawiających się w przestrzeni publicznej zachowań nieprzystających do niemieckiej rzeczywistości. Mowa choćby o wydarzeniach sylwestrowej nocy 2015 roku w centrum Kolonii (Domagała, 2016). Spowodowało to wzrost poparcia dla skrajnie prawicowej AfD, czego papierkiem lakmusowym były wybory do parlamentów krajów związkowych we wschodniej części RFN wiosną 2016 roku (dpa, afp, Domagała, Cölln, 2016). AfD, początkowo głosząca hasła rewizji założeń wspólnej polityki walutowej czy konieczności wprowadzenia zmian w traktatach europejskich (rup, 2013), zmieniła swoją retorykę na skrajnie antymigracyjną i ksenofobiczną (Kamińska-Korolczuk, 2017, s. 98). W styczniu 2016 roku w sondażu przygotowanym dla pierwszego programu niemieckiej telewizji publicznej – ARD – aż 94% zwolenników AfD odpowiedziało, że migracja przyniesie raczej negatywne skutki dla Niemiec (Infratest dimap, 2016). Dyskusje medialne na temat kryzysu migracyjnego szczególnie zradycyzowały się w mediach społecznościowych. Nie spotykało się to z dostatecznie konsekwentną reakcją operatorów platform internetowych, co podkreślał Heiko Maas: „na przykład Twitter usunął tylko 1% treści kryminalnych” (Maas, 2018). W odpowiedzi na niewystarczające, zdaniem ustawodawcy,

monitorowanie sieci przez usługodawców w czerwcu 2017 roku wypracowano, a we wrześniu uchwalono akt przeciwko nienawiści w sieci, czyli Ustawę poprawiającą egzekwowanie prawa w sieciach społecznościowych. *Netzwerkdurchsetzungsgesetz (NetzDG)* weszła w życie w październiku tego samego roku, wprowadzając okres przejściowy do stycznia 2018 roku dla podmiotów, które musiały się do niej dostosować. Ustawa nakłada na właścicieli świadczących usługi umożliwiające porozumiewanie się dużych sieci społecznych obowiązek monitorowania treści gojących w system prawa oraz noszących znamiona komunikowania zawierającego mowę nienawiści⁴. Jej celem jest zachowanie cyfrowej suwerenności przez Niemcy. Ustawa zaostrza kary i reguluje obowiązki ciężące na operatorach platform, które posiadają co najmniej dwa miliony użytkowników i na których funkcjonowanie wpływa co najmniej sto skarg rocznie. Nie wszystkie niemieckie partie parlamentarne były zgodne co do konieczności wprowadzenia uregulowań porządkujących działania w sferze mediów społecznościowych. Przeciwko wprowadzeniu ustawy opowiedziały się *Die Linke* (Lewica), *Bündnis 90/Die Grünen* (Związek 90/Zieloni), wstrzymującymi się od głosu byli także posłowie jednej ze współrządzących partii. Argumentowano, że przepisy dotyczące obowiązku usuwania treści naruszających prawo istnieją w RFN od dawna i wystarczy ich przestrzegać. Zwracano także uwagę, że zabrakło szerokiej debaty publicznej nad projektem ustawy.

Ważnym zobowiązaniem zawartym w *NetzDG* jest konieczność dochowania dwudziestoczterogodzinnego terminu, w którym zostaną usunięte posty i komentarze zawierające zakazane prawem stwierdzenia czy treści, i siedmiodniowego w odniesieniu do wypowiedzi zawierających treści nienawistne. W §3 ustawy, zatytułowanym „Rozpatrywanie skarg dotyczących nielegalnych treści”, zapisano:

1. Dostawca sieci społecznościowej musi mieć skuteczną i przejrzystą procedurę rozpatrywania skarg dotyczących nielegalnych treści zgodnie z ust. 2 i 3. Dostawca musi zapewnić użytkownikom łatwy do rozpoznania, natychmiast i stale dostępny proces składania skarg dotyczących nielegalnych treści. 2. Procedura musi gwarantować, że dostawca sieci społecznościowej: 1. bezzwłocznie przyjmuje do wiadomości reklamację i sprawdza, czy treść zgłoszona w reklamacji jest niezgodna z prawem oraz czy usuwa lub blokuje dostęp do niej; 2. usuwa lub blokuje dostęp do wszelkich jednoznacznie nielegalnych treści

⁴ W ustawie wymienia się treści zaliczane do kategorii objętych przepisami prawa karnego. Są to np. rozpowszechnianie materiałów propagandowych organizacji uznanych za niekonstytucyjne, posługiwanie się symbolami organizacji uznanych za niekonstytucyjne, przygotowywanie i zachęcanie do poważnego przestępstwa z użyciem przemocy zagrażającego państwu, fałszerstwo noszące znamiona zdrady stanu, publiczne podżeganie do przestępstwa czy naruszenie porządku publicznego groźbą popełnienia przestępstwa, zakładanie organizacji o charakterze kryminalnym lub terrorystycznym, podżeganie do nienawiści, rozpowszechnianie obrazów przedstawiających przemoc, nagrażanie lub aprobowanie przestępstw, zniesławianie religii, stowarzyszeń religijnych i ideologicznych, dystrybuowanie, wchodzenie w posiadanie i posiadanie pornografii dziecięcej, znieważanie i zniesławianie, naruszanie prywatności poprzez robienie zdjęć. *Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz, Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz – NetzDG)*, <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/> (dostęp: 17.10.2020).

w ciągu 24 godzin od otrzymania skargi; nie dotyczy to sytuacji, gdy sieć społecznościowa uzgodniła z właściwym organem ścigania dłuższy okres na anulowanie lub zablokowanie jednoznacznie niezgodnych z prawem treści; 3. natychmiast usuwa lub blokuje dostęp do treści niezgodnych z prawem, zwykle w ciągu siedmiu dni od otrzymania skargi (Bundesministerium, 2017).

Takie przepisy wymuszają wprowadzenie zmian w dostępie do narzędzi służących do zgłaszania naruszeń oraz nakładają obowiązek utrzymywania grupy osób je obsługujących. W dalszej części ustawa reguluje, kiedy postępowanie dotyczące skarg może być przedłużone, informuje, że skarga i działania podjęte w celu jej naprawienia są udokumentowane w ramach dyrektyw 2000/31/WE (Dyrektywa 2000/31/WE) i 2010/13/UE (Dyrektywa 2010/13/UE). W kolejnych artykułach i punktach § 3 ustawa nakłada obowiązek bezzwłocznego poinformowania o podjętym działaniu osoby składającej skargę oraz użytkownika wraz z przedstawieniem uzasadnienia decyzji. Istotne dla skuteczności wprowadzonych uregulowań są mechanizmy sprawdzające: postępowanie dotyczące skarg musi być monitorowane przez zarząd sieci społecznościowej w trakcie comiesięcznych kontroli, złe praktyki w rozpatrywaniu otrzymanych skarg powinny być niezwłocznie naprawiane, a „osobom odpowiedzialnym za rozpatrywanie skarg zarządca usług powinien zapewniać regularnie co pół roku szkolenia w języku niemieckim i opiekę” (Bundesministerium, 2017).

Naruszenie prawa zagrożone jest grzywną w wysokości do 5 milionów euro (§ 4 art. 2), którą to karę, zgodnie z § 30 art. 2, można zwiększyć dziesięciokrotnie. W tak wysokim wymiarze może być stosowana, jeśli jakiś serwis wielokrotnie odmówi usunięcia wpisów zawierających mowę nienawiści. W ustawie zapisany jest także wymóg wyznaczenia osoby kontaktowej, działającej pod niemieckim adresem, do której spływać będą wszystkie skargi. Nazywa się tę osobę „autoryzowanym agentem”. Ustalenie takiego przedstawiciela to zadanie każdego działającego w Niemczech serwisu społecznościowego, nawet jeśli nadawca nie posiada ani jednego biura na terenie tego państwa. Zadaniem autoryzowanego agenta jest udzielenie w ciągu 48 godzin odpowiedzi na wnioski organów ścigania, dostarczenie niezbędnych dokumentów i uczestniczenie w postępowaniach sądowych przed sądami niemieckimi w sprawie rozpowszechniania nielegalnych treści (Bundesministerium, 2017).

Monitorowaniem wprowadzania i oceną skuteczności działania przepisów zajmuje się pięćdziesięcioosobowy zespół. Ustawa ta, od początku wzbudzająca kontrowersje, przede wszystkim polityczne, krytykowana jest także za nieskuteczność w stosunku do istniejących już innych form komunikowania. Przede wszystkim jej przepisy nie uwzględniają komunikatorów dostępnych w grach sieciowych. Użytkownicy, wykorzystując czat zawarty w grze, również mogą łamać zasady, przeciwko którym wprowadzono tę ustawę, jednak jej regulacje nie obejmują tych form wypowiedzi. Ponadto zwraca się uwagę, że uregulowania nie są wystarczające, ponieważ zakładają fragmentaryzację sieci na platformy przypisane do

państw, a przecież założeniem jest, że komunikowanie w Internecie jest komunikowaniem ponadpaństwowym.

Niewątpliwie zarzutem, który można sformułować w stosunku do wszystkich wprowadzanych i omówionych powyżej regulacji, jest naruszanie przez nie podstawowych wolności. Z punktu widzenia dotychczasowych praktyk wpisanych w życie polityczne RFN jest to odejście od zasady bezwzględnej wolności wyrażania przekonań. W art. 21 Konstytucji Niemiec widnieje zapis, że „zakładanie partii jest wolne”, co jest stwierdzeniem podkreślającym szacunek dla szeroko pojmowanych wolności propagowania poglądów. I dotąd rzeczywiście każdy, po spełnieniu określonych przepisami warunków, mógł założyć partię. Istniała ona, dopóki Federalny Trybunał Konstytucyjny w Karlsruhe nie orzekł o niezgodności działań partii z przepisami konstytucji, wydając wyrok o ewentualnym zdelegalizowaniu partii. Nawet wówczas gdy działania partii były oceniane przez opinię publiczną jako naruszające zasady prawa niemieckiego, czekano na wyrok trybunału.

W tym przypadku wprowadza się uregulowania mające usunąć wypowiedzi z przestrzeni publicznej, zanim dojdzie do stwierdzenia naruszenia prawa przez sąd. Niewątpliwie każda regulacja dotycząca wolności wypowiedzi wzbudza zastrzeżenia i obawy o zagrożenie jednej z podstawowych wolności, wolności słowa. Być może jednak należy spojrzeć na problem z innego punktu widzenia. W latach sześćdziesiątych XX wieku RFN stała się prekursorem w zakresie ustawodawstwa regulującego instytucjonalizację partii politycznych, teraz jest znów pionierem. Być może, zmuszając dostawców usług internetowych do odpowiedzialności za treści zamieszczane na prowadzonych przez nich portalach społecznościowych, wpłynie na ewolucję komunikowania przy pomocy nowych mediów w Europie. Drogą RFN podąża już Francja, w której Zgromadzenie Narodowe w maju 2020 roku przyjęło regulację podobną do niemieckiej.

4. Nowe media i ich wpływ na zmiany w komunikowaniu politycznym w RFN

AfD, będąc nowo powstałą partią, wyrażała niezadowolenie z powodu ograniczonego reprezentowania jej przedstawicieli oraz głoszonych przez nich poglądów w mediach. Rzeczywiście tego rodzaju działania, czyli zarządzanie liczbą informacji dotyczących danego zagadnienia, są na niemieckim rynku mediów możliwe. Rynek prasy drukowanej wykazuje się cechami koncentracji publicystycznej, co oznacza, że powstające *Redaktionsnetzwerk* (sieć redakcyjna) (Presseportal) oferują czytelnikom te same treści, często opatrzone nawet takim samym komentarzem redakcyjnym. W odniesieniu do nadawców działających na rynku telewizyjnym mediów prywatnych istnieje, co prawda, warunek określający, że nie mogą oni skupiać w swoich rękach więcej niż 30% udziału w widowni w ciągu roku, a jeśli dodatkowo

ten nadawca posiada inne medium – tytuł prasy drukowanej, stację radiową czy media internetowe – to górną granicę koncentracji posiadanych mediów ustalono na 25% udziału w widowni w ciągu roku (Staatsvertrag, 2019), jednak i tutaj koncentracja jest widoczna.

Mimo iż zapisy zawarte w ustawie *Rundfunkstaatsvertrag* (RStV, Umowa państwowa o radiu i telekomunikacji) mają zapobiegać zagrożeniom dla różnorodności wyrażanych opinii, to jednak pomijanie w mediach treści uznawanych przez opinię publiczną za niekorzystne dla funkcjonowania społeczeństwa jest możliwe. Współpraca wydawnictw i nadawców nie tylko pozwala na redukcję kosztów produkowania materiałów dla mediów, lecz ma również wpływ na występowanie zjawiska nazwanego w literaturze przedmiotu mianem *agenda setting* (McCombs, Shaw, 1972). Szczególne zastrzeżenia AfD miała do publicznej telewizji i publicznego radia, uważając, że w tych środkach pomija się jej istnienie celowo.

(...) wszyscy w Niemczech mogą zobaczyć, że publiczne programy telewizyjne prowadzą jednostronną lewicowo-zieloną propagandę, za którą obywatel musi bez gadania płacić. Niedawno przeprowadzona analiza statystyczna czterech głównych programów telewizyjnych ZDF i ARD ujawniła, że największa partia opozycyjna w niemieckim Bundestagu [AfD – przyp. K.K.-K.] otrzymała średnio 5,9% czasu wszystkich wystąpień politycznych. Najmniejsza grupa parlamentarna, Zieloni, osiągnęła jednak 14,6%. Nie inaczej rzecz wygląda w programie ARD Tagesschau. Od końca września 2017 r. do końca czerwca 2018 r. Zieloni byli najczęściej wymienianą partią opozycyjną pojawiającą się w 297 wypowiedziach; AfD wymieniano najrzadziej, w zaledwie 88 wypowiedziach (Ehrhorn, 2018)⁵.

Niemiecki system medialny, reprezentujący, jak już wspomniano, model demokratycznego korporacjonizmu, okazuje się bardzo odporny na próby nacisku ze strony nowego ugrupowania, wyróżniającego się stosowaniem roszczeniowej retoryki. AfD znalazła więc inne miejsce dla głoszenia swoich, odbiegających od zasad wpisanych w komunikowanie polityczne RFN, poglądów. Głównym źródłem informacji o działaniach partii są media społecznościowe. Co prawda AfD miała zastrzeżenia co do rzetelności funkcjonowania także tych mediów (Prange, 2018), są one jednak obecnie wykorzystywane najczęściej.

Jak wynika z raportu *Suspicious Election Campaign Activity on Facebook. How a Large Network of Suspicious Accounts Promoted Alternative für Deutschland in the 2019 EU Parliamentary Elections*, przygotowanego przez Trevora Davisa,

⁵ Wypowiedź członka Bundestagu, niemieckiego parlamentu, z ramienia AfD, Thomasa Ehrhorna: „(...) für jeden in Deutschland ersichtlich, dass der öffentliche Rundfunk einseitige links-grüne Propaganda betreibt, für die der Bürger ungefragt zahlen muss. Kürzlich ergab eine statistische Auswertung der vier großen Talkshows von ZDF und ARD, dass dort der größten Oppositionspartei im deutschen Bundestag im Mittel ganze 5,9 Prozent Anteil an den Politikerauftritten zugestanden wurde. Die kleinste Bundestagsfraktion, die Grünen, kamen hingegen auf 14,6 Prozent. Nicht anders sieht es bei der ARD-Tagesschau aus. Seit Ende September 2017 bis Ende Juni 2018 kamen dort die Grünen als meistgenannte Opposition in 297 Beiträgen vor, die AfD wurde am wenigsten, in nur 88 Beiträgen, erwähnt”.

Stevena Livingstona i Matta Hindmana (2019), w czasie od października 2018 do maja 2019 roku 85% udostępionych postów wszystkich partii niemieckich należało do AfD. Pozostałe 15% wypełniały posty Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD), Zielonych, Lewicy, Wolnej Partii Demokratycznej (Freie Demokratische Partei, FDP), w tym tylko niecałe 3% partii konserwatywnych – Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU) i Unii Chrześcijańsko-Społecznej z Bawarii (Christlich-Soziale Union in Bayern e.V., CSU) (Prange, 2018). AfD deklaruje, że działa zgodnie z zasadą wyrażoną przez jej prominentnego członka Mario Haua: „We don't just have voters, we have fans” („Nie mamy tylko wyborców, mamy fanów”) (The Local.de, 2018). Stwierdzenie to jest szczególnie widoczne w zachowaniach sympatyków AfD: partia umożliwia samodzielne przetwarzanie i publikowanie wytwarzanych przez nią treści. Na prowadzonych przez partię aż 1663 kontach publikowana jest ogromna liczba informacji, wyrażanych głównie przez zdjęcia, obrazki czy memy opatrzone krótkim tekstem, a każda z nich może być indywidualnie – przez zwolennika AfD – spersonalizowana przez dobór różnych grafik, nakładek tekstowych i innych elementów graficznych.

Stare partie RFN też prowadzą swoją działalność na Facebooku – SPD posiada 1400 kont, a CDU/CSU – 1000 (Davis, Livingston, Hindman, 2019). W listopadzie 2019 roku oficjalną stroną AfD na Facebooku lubiło 482 151 osób, a obserwowoło 508 493. To bardzo duże grono odbiorców, zważywszy, że 31 grudnia 2018 roku partia liczyła zaledwie 33 516 członków (Statista, 2018), a np. SPD – 437 754 (Statista, 2018a) czy CDU – 414 905 (Statista, 2018a). Grupa osób, które w listopadzie 2019 roku deklarowały na portalu Facebook, że lubią największe partie polityczne w RFN, liczyła 186 481 w przypadku CDU (215 443 obserwujących), a 191 276 w przypadku SPD (210 369 obserwujących)⁶. W czasie od października 2018 do kwietnia 2019 roku na profilach facebookowych związanych z AfD zamieszczano średnio ponad 4 tysiące zdjęć tygodniowo. W analogicznym okresie inne partie niemieckie publikowały kilkaset postów obrazkowych tygodniowo, rzadko przekraczając tysiąc (Davis, Livingston, Hindman, 2019).

Mimo iż na portalu społecznościowym Twitter AfD ma najmniej obserwujących użytkowników spośród wszystkich niemieckich partii parlamentarnych, to jednak osób i botów⁷ (Bender, Oppong, 2017; Davis, Livingston, Hindman, 2019) wspierających działania i rozpowszechniających jej treści jest o wiele więcej. Także i w tym

⁶ Dane z 23.11.2019 roku z oficjalnych profili partii na portalu Facebook.

⁷ Boty wykorzystywane w mediach społecznościowych to fałszywe, automatycznie obsługiwane, konta. Ich zadaniem jest dodatkowe przekazywanie treści udostępnianych przez niefikcyjnych użytkowników sieci. Choć trudno jest jednoznacznie udowodnić korzystanie z tego rodzaju manipulacji, to nie ulega wątpliwości, że we wspieraniu działalności AfD na Facebooku czy Twitterze uczestniczą konta użytkowników nieweryfikowalnych. Ich profile często zawierają zdjęcia zawłaszczone innym osobom lub z serwisów udostępniających fotografie, a nazwy użytkowników składają się z dwóch-trzech liter stanowiących imię i nazwisko.

medium widać dominację treści zamieszczanych przez AfD – 77% tweetów dotyczących AfD to retweety, a większość pochodzi z innych regionalnych kont na Twitterze – AfD lub polityków AfD. Szczególnie intensywna działalność na Twitterze widoczna była przez miesiąc poprzedzający wybory w 2017 roku, później nie kontynuowano działań w takim zakresie, udział postów AfD na Twitterze znacząco i gwałtownie zmalał (Medina Serrano, Shahrazaye, Papakyriakopoulos, Hegelich, 2019). Miejscem, w którym AfD i jej politycy stale promują swoje działania, jest YouTube. AfD Kompakt TV to oficjalny kanał prowadzony przez AfD. Założony został w październiku 2016 roku, obecnie posiada ponad 62 tysiące subskrybentów. Zamieszczane tam filmy z wystąpień polityków AfD, reklamówki czy poradniki do początku grudnia 2019 roku zostały wyświetlone ponad 16 702 900 razy (AfD Kompakt TV).

Naturalnym ekosystemem dla funkcjonowania AfD są przede wszystkim platformy takie jak Facebook czy YouTube, a sposobem porozumiewania – zdjęcia, obrazki, memy czy filmy, których ujednolicona grafika i możliwość personalizowania przez użytkowników sieci pozwala na wypracowanie więzi między nadawcą a odbiorcą informacji.

5. Przykłady mowy nienawiści w komunikowaniu politycznym AfD

Jednym z liderów niemieckiej AfD była Frauke Petry, doktor nauk chemicznych, która od 2014 roku zasiadała w parlamencie w Saksonii. Charakterystycznym dla niej sposobem komunikowania się z wyborcami było odwoływanie się do posiadanej wiedzy eksperckiej, połączone ze stylem wypowiedzi kojarzącym się z charyzmatycznymi przywódcami. Mimo iż swoją retoryką Petry niejednokrotnie przekraczała granice poprawności politycznej obowiązujące w publicznym dyskursie⁸, po wyborach w 2017 roku, gdy została posłanką Bundestagu, opuściła rodzimą partię, twierdząc, że po zmianach na stanowiskach przewodniczących wypowiedzi jej ugrupowania stały się zbyt ekstremalne (Winter, 2019). Od lipca 2015 roku jednym z przewodniczących partii jest Jörg Hubert Meuthen, profesor ekonomii, obecnie urlopowany wykładowca Szkoły Wyższej w Kehl. Drugą najważniejszą postacią jest Alexander Gauland, dziennikarz i prawnik. Obok liderów ważną funkcję – w kadencji 2019–2023 jest liderką grupy partyjnej w Bundestagu – pełni Alice Weidel, doktor ekonomii. Ugrupowaniem zarządzają więc ludzie wykształceni, od dawna działający w polityce, których życiorysy są gwarancją poważnego traktowania przez społeczeństwo. Skupiają wokół siebie działaczy zainteresowanych nie tylko weryfikacją polityki ekonomicznej Unii Europejskiej, polityki migracyjnej, lecz

⁸ Jak choćby wówczas, gdy opowiadała się za użyciem broni w stosunku do uchodźców, gdyby ci chcieli sforsować granice państw.

i zrewidowaniem poglądów na temat znaczenia Niemiec dla europejskiej i światowej sceny politycznej.

Zastrzeżenia dotyczące sposobów komunikowania się partii pojawiały się praktycznie od początku istnienia AfD. Zaostrzanie języka wypowiedzi traktujących o sprawach międzynarodowych i wewnętrznych, przesunięcie retoryki wykorzystywanej w debacie publicznej w stronę sfery narodowej – to wszystko poskutkowało zagarnianiem pól oddziaływania zarezerwowanych dotąd dla ugrupowań niemieckiej skrajnej prawicy. Doprowadziło także do przepływu poparcia ze strony dotychczasowego konserwatywnego elektoratu koalicji CDU–CSU, lewicowego z SPD czy nawet uważanego za sympatyzującego ze skrajną lewicą – Die Linke. Największą grupą społeczną, do której udało się dotrzeć AfD, są osoby dotąd niegłoszące – 25% spośród elektoratu AfD należy do tej właśnie grupy (Mohr, 2017). W komunikowaniu się ze zwolennikami wykorzystywane są głównie społeczne resentymenty, co przynosi rezultaty i aktywizuje szczególnie mieszkańców landów wschodnich, którzy stanowią zasadniczą część wyborców AfD. W AfD coraz bardziej widoczne jest tzw. „prawe skrzydło”, które retoryką nawiązuje do wydarzeń związanych z historią Trzeciej Rzeszy, godzi w dobre imię mniejszości narodowych zamieszkujących Niemcy czy neguje liberalizację życia. Do najbardziej kontrowersyjnych postaci należą Halle Brandner czy Björn Höcke.

Poniżej zamieszczono wybrane przykłady wypowiedzi czołowych polityków AfD, które uznaje się za przejaw mowy nienawiści.

Alexander Gauland

Wypowiedź po ogłoszeniu wyników wyborów do Bundestagu we wrześniu 2017 roku:

Da wir ja nun offensichtlich drittstärkste Partei sind, kann sich diese Bundesregierung (...) warm anziehen. Wir werden sie **jagen**, wir werden Frau Merkel oder wen auch immer jagen – und wir werden uns unser Land und unser Volk zurückholen. (Ponieważ jesteśmy teraz oczywiście trzecią najsilniejszą partią, rząd federalny (...) powinien ubierać się ciepło. **Będziemy na nich polować, polować na panią Merkel** czy kogokolwiek innego – i odbierzemy sobie nasz kraj i nasz naród) (BR24, 2017).

Słowo *jagen* odnosi się do polowań, w których uczestniczą myśliwi.

Z wypowiedzi na temat pełnomocniczki rządu Niemiec ds. integracji – Aydan Özoguz z partii SPD:

Wir werden sie dann auch, Gott sei Dank, in Anatolien **entsorgen** können. (Wtedy także jej, dzięki Bogu, będziemy mogli pozbyć się, odsyłając do Anatolii) (Gauland, 2017).

Słowo *entsorgen* odnosi się do śmieci, oznacza ich utylizację, przodkowie Aydan Özoguz pochodzą z Turcji, stąd odwołanie do Anatolii.

Wypowiedź na temat czarnoskórego piłkarza grającego w reprezentacji Niemiec:

Die Leute finden ihn als Fußballspieler gut. Aber sie wollen einen Boateng nicht als Nachbarn haben. (Ludzie uważają, że jako piłkarz jest dobry. Nie chcą mieć jednak Boatenga za sąsiada) (Wehner, Lohse, 2016).

W swojej wypowiedzi Gauland nawiązuje do tego, że AfD chce powstrzymać napływ osób kulturowo obcych, bo wyznających islam. Powtarza nieprawdziwe informacje lub świadomie manipuluje, ponieważ Boateng jest urodzonym w Berlinie chrześcijaninem.

Wypowiedzi nawiązujące do rewizjonizmu historycznego:

Wir haben das Recht, **stolz zu sein** auf Leistungen deutscher Soldaten in zwei Weltkriegen. (Mamy prawo być dumni z osiągnięć niemieckich żołnierzy w dwóch wojnach światowych) (Welt.de, 2017a).

Die Kanzlerin sei mit Russland, Großbritannien, den USA, Italien und weiteren Staaten verfeindet. Der letzte deutsche Regierungschef, der eine solche Feindkonstellation gegen sich aufgebracht hat... Nein, lassen wir das lieber. (Pani kanclerz prowadzi wojnę z Rosją, Wielką Brytanią, USA, Włochami i innymi państwami. Ostatni niemiecki szef rządu, który stworzył taką konstelację wroga przeciwko sobie... Nie, lepiej to zostawmy) (Sternberg, 2018).

2. Stephan Brandner

O przedstawicielach partii Zielonych:

Klimaschutz, Kinderschänder und Koksnasen (ochrona klimatu, molestowanie dzieci i nosy pełne kokainy) (vek, dpa, 2016).

Warto zwrócić uwagę, że użyte przez Brandnera słowa zaczynają się na literę K, jest to nawiązanie do nazistowskiego sloganu: „Trzy razy K – Kinder, Küche, Kirche” (dzieci, kuchnia, kościół) dotyczącego tradycyjnej roli wyznaczanej kobietom w systemie politycznym.

O manifestujących przeciwko jego wystąpieniu w Jenie 12 września 2017 roku:

Ergebnis von Sodomie und Inzucht (wynik sodomii i chowu wsobnego) (Prantl, 2018).

3. Björn Höcke

Wypowiedź o Sigmarze Gabrielu, członku partii SPD:

Dieser Volksverderber, anders kann ich ihn nicht nennen. (Ten *Volksverderber* – zgorszenie ludu – nie mogę go inaczej nazwać) (hau, 2017).

Określenia *Volksverderber* używał Adolf Hitler w *Mein Kampf*.

O pomniku ofiar Holokaustu w Berlinie:

Wir Deutschen, also unser Volk, sind das einzige Volk der Welt, das sich ein **Denkmal der Schande** in das Herz seiner Hauptstadt gepflanzt hat. (My Niemcy, nasz naród, jesteśmy jedynym narodem na świecie, który zasadził sobie w sercu swojej stolicy pomnik hańby) (Welt.de, 2019).

Wszystkie powyższe wypowiedzi spotkały się z ostrą reakcją opinii publicznej. Napiętnowali je politycy, krytykowały osoby publiczne, protestowali zwykli obywatele (Welt.de, 2017). Część z nich została zgłoszona do prokuratury jako przestępstwa, jednak zazwyczaj rozstrzygnięcia nie zapadały, a sprawy umarzano (Tagesschau, 2018). Argumentowano, że wypowiedzi pozwalają na różną interpretację, są więc dozwolone w ramach wolności słowa. Takie podejście zmieniło się jednak i zapewne jest rezultatem coraz większej świadomości tego, czym jest mowa nienawiści, wprowadzenia ustawy NetzDG oraz obserwacji, że pobłażanie tego rodzaju wypowiedziom nie marginalizuje ich, lecz prowadzi do eskalacji mowy nienawiści.

Federalny Urząd Ochrony Konstytucji (Bundesamt für Verfassungsschutz, BfV) w raporcie z 15 stycznia 2019 roku *Fachinformation zu Teilorganisationen der Partei „Alternative für Deutschland” (AfD)* informuje o „rzeczywistych przesłankach świadczących o działaniach przeciwko fundamentom liberalnej demokracji w Alternatywie dla Niemiec (AfD) i jej terenowych jednostkach organizacyjnych” (Bundesamt, 2019). Na 442 stronach raportu, będącego rezultatem przeanalizowania 180 przemówień 50 osób z AfD, uargumentowano powody wszczęcia procedury, która może doprowadzić do objęcia obserwacją kontrwywiadowczą partii⁹. Jako najbardziej zagrażające fundamentom niemieckiej demokracji wskazano Młodzieżówkę AfD Junge Alternative (JA) i skrajnie prawicowe ugrupowanie Der Flügel, powiązane z Björnem Höcke. W raporcie stwierdza się, że:

(...) proponowana [przez Der Flügel – przyp. K.K.-K.] koncepcja polityki ma przede wszystkim na celu wykluczenie, pogardę i daleko idące odmawianie praw obcokrajowcom, migrantom, zwłaszcza muzułmanom i politycznym dysydemtom. Narusza to wszystkie elementy wolności liberalnego porządku demokratycznego, gwarancję ludzkiej godności, a także zasady demokracji i praworządności. Relatywizacja historycznego narodowego socjalizmu ma również wpływ na wypowiedzi przedstawicieli Der Flügel („Deutsche Welle”, 2019).

Kontynuacją działań podkreślających niezgodę na wykorzystywanie przez przedstawicieli partii nowej prawicy mowy nienawiści do antagonizowania społeczeństwa jest odwołanie, 13 listopada 2019 roku, Halle Brandnera ze stanowiska

⁹ Jak wyjaśnia Thomas Haldenwang, szef Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji: „Postępowaniem sprawdzającym służby specjalne obejmują organizacje, które nie są jednoznacznie ekstremistyczne, ale w ramach których występują tendencje do podważania konstytucji RFN. Postępowanie takie to etap poprzedzający objęcie danej organizacji obserwacją kontrwywiadowczą. W ramach postępowania sprawdzającego służbom nie wolno korzystać ani z agentów, ani z innych środków kontrwywiadowczych. Z kolei uznanie jakiejś organizacji za «podejrzany przypadek» umożliwiłoby użycie środków operacyjnych, choć w ograniczonym zakresie. Dozwolona jest zarówno obserwacja, jak i gromadzenie oraz przechowywanie informacji personalnych” („Deutsche Welle”, 2019).

przewodniczącego Komisji Prawa i Sprawiedliwości w Bundestagu. Powodem było używanie przez Brandnera mowy nienawiści i podżeganie do nienawiści. Jak skomentował zastępca rzecznika ds. polityki prawnej CDU Jan-Marco Luczak: „Odwołanie Brandnera jest wyraźnym sygnałem przeciwko podżeganium i nienawiści – w końcu przywracamy godność urzędowi” (cht/mes/dpa, 2019). Odwołanie polityka ze stanowiska przewodniczącego jakiegokolwiek komisji jest precedensem w ponad siedemdziesięcioletniej historii funkcjonowania Bundestagu. Było możliwe dzięki współpracy i głosom wszystkich członków partii koalicyjnych i opozycyjnych, oczywiście oprócz AfD.

6. Nienawiść w sieci jako problem nie tylko prawny – sposoby zapobiegania szerzeniu mowy nienawiści

Personifikacja nienawiści w sieci, skumulowana w wypowiedziach kierowanych w stronę polityka, który staje się symbolem idei postrzeganych jako obce i nieakceptowalne, to tylko jeden z przejawów mowy nienawiści. Równie dużym problemem jest oswajanie się z agresją w przestrzeni publicznej: traktowanie skrajnych wypowiedzi jako znaków czasu, czegoś, co jest wpisane we współczesne społeczeństwa, zakładanie, że każdy, a już na pewno polityk, który pełni przecież funkcje publiczne, musi się z tym liczyć, stawianie w jednym szeregu mowy nienawiści i wolności wypowiedzi i twierdzenie, że takie są cechy demokracji. Tym wszystkim zjawiskom sprzyja pozorna anonimowość Internetu. Polityk FDP Manuel Höferlin słusznie stwierdził: „przez to, że treść jest usuwana w Internecie, zdanie autora się nie zmienia” (Borgers, 2019). Eliminowanie nienawistnych treści bez jednoczesnego wskazywania na powody takich działań i zagrożenia, jakie płyną z samych tylko słów, nie pozwoli na zmniejszenie liczby niewłaściwych zachowań.

Wprowadzenie ustaw nakładających obowiązki i kary na nadawców powinno być tylko jednym z elementów, kolejnym zaś – edukacja. Temu służyć mają powstające w sieci inicjatywy, jak zainicjowany w kwietniu 2018 roku przez Jana Böhmermanna *Reconquista Internet (Reconquista)*. Jest to ruch na rzecz poszanowania zasad cywilizowanego dyskursu prowadzonego w sieciach społecznościowych. W RFN działają także punkty kontaktowe, jak choćby HateAid, przeznaczony dla ofiar cyfrowej przemocy (HateAid). Wydaje się jednak, że najbardziej skuteczne, choć i bardzo kontrowersyjne jest zaprzestanie korzystania z usług platform społecznościowych. I tak się rzeczywiście dzieje. Kanclerz Niemiec, Angela Merkel, zrezygnowała z prowadzenia kont w jakichkolwiek serwisach społecznościowych. Jej decyzja została przyjęta ze zrozumieniem – kont podszywających się pod oficjalne było w sieci zbyt wiele. Nie oznacza to, że kanclerz zrezygnowała z obecności w nowych mediach. Jej działania są widoczne choćby dzięki wywiadom, którym udziela znanym postaciom z tej sfery mediów. Podobnie rząd Saksonii-Anhalt

zrezygnował z prowadzenia swojej strony na Facebooku, jako powód podając „brak ochrony danych użytkowników” (dpa/sier, 2019).

Wnioski końcowe

Odpowiadając na pytania badawcze, należy zauważyć, że wiodące niemieckie partie parlamentarne były zdolne do wypracowania wspólnego podejścia do regulacji nakładających obowiązek monitorowania używania mowy nienawiści w przestrzeni publicznej. Choć na początku spotkało się to z brakiem zrozumienia ze strony części mniejszych ugrupowań, w krótkim czasie większość z nich zweryfikowała swoje podejście. Pozwoliło to dodatkowo na opowiedzenie się przeciwko osobom pełniącym funkcje publiczne, a traktującym lekceważąco przyjęte zasady dialogu społecznego. Współpraca wszystkich relewantnych partii niemieckich w celu usunięcia z systemu nienawistnej retoryki i nagannych zachowań idzie w parze z kontrolą jakości wypowiedzi w sferze mediów społecznościowych. A koniunkcja działań wydaje się być zjawiskiem jednoznacznie wskazującym kierunek dalszego rozwoju komunikowania politycznego w RFN.

Niemiecka ustawa NetzDG wymusza na operatorach platform internetowych wprowadzenie zmian w zarządzaniu mediami. Zapewne nie doprowadzi do całkowitego wyeliminowania mowy nienawiści z sieci, wypracuje jednak mechanizmy odpowiedzialności za nadawane treści, ponieważ definiuje zagrożenia, określa obowiązki i ustanawia kary, z którymi należy się liczyć, zarządzając mediami.

Zapewne konieczność wprowadzenia zmian w regulacjach prawnych dotyczących mediów społecznościowych w RFN wynikała nie tylko z działań klasy politycznej reprezentującej partię nowego pravicowego populizmu. Nie jest wykluczone, że dychotomiczny podział społeczeństwa – za lub przeciw imigrantom – samorzutnie doprowadziłby do wyznaczenia nowych, bardzo radykalnych, kierunków prowadzenia dyskursu w sferze publicznej. Wydaje się jednak uzasadnione stwierdzenie, że sposób komunikowania się przedstawicieli AfD wpłynął w dużym stopniu na konieczność wprowadzenia zmian w regulacjach prawnych dotyczących mediów społecznościowych. Ustawodawca zadziałał sprawnie, jednakże uregulowania przerzucają odpowiedzialność za jakość komunikowania na nadawców udostępniających swoje platformy. Przekonanie, że media społecznościowe, będąc przecież tylko narzędziem, są winne przejawom mowy nienawiści, nie jest słuszne. Przytoczone w artykule wypowiedzi przedstawicieli AfD dowodzą, że mowa nienawiści pada z ust konkretnych osób, dla których media, również te społecznościowe, są przecież jedynie środkiem przekazu. Korzystano z mediów społecznościowych, bo wydawało się, że skoro ich funkcjonowanie nie jest do końca uregulowane, będą podatne na manipulację, przekazywanie niesprawdzonych informacji i naruszanie granic wolności słowa – przecież w Internecie wolność powinna być bezwzględna. Normy jakościowe, które dotyczyły dotąd mediów tradycyjnych, przekładane

są obecnie także na komunikowanie w mediach społecznościowych. Jednak to, czy przejawów mowy nienawiści nie będzie w przestrzeni publicznej, zależy od wielu elementów: konsekwencji w egzekwowaniu przepisów NetzDG, spójnej postawy partii politycznych i innych podmiotów politycznych czy społecznych oraz edukacji społeczeństwa.

Bibliografia

- AfD Kompakt TV, <https://www.youtube.com/channel/UCq2rogaxLtQFrYG3X3KYNww> (dostęp: 23.11.2019).
- Bender J., Oppong M. (2017). *Digitaler Wahlkampf: Frauke Petry und die Bots*. „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, 7.02, <https://www.faz.net/aktuell/politik/digitaler-wahlkampf-frauke-petry-und-die-bots-14863763.html> (dostęp: 20.09.2019).
- Borgers M. (2019). *Warum gegen den Hass im Netz Gesetze allein nicht helfen*, Deutschlandsrundfunk, 1.10, https://www.deutschlandfunk.de/netzwerk-durchsetzungsgesetz-warum-gegen-den-hass-im-netz.724.de.html?dram:article_id=460108 (dostęp: 7.10.2019).
- BR24 (2017). *Kampfansage nach Bundestagswahl. AfD-Politiker Gauland über Merkel: „Wir werden sie jagen”*, 24.09, <https://www.br.de/bundestagswahl/afd-politiker-gauland-ueber-merkel-wir-werden-sie-jagen-100.html> (dostęp: 13.09.2019).
- Bundesamt für Verfassungsschutz (2019). *Fachinformation zu Teilorganisationen der Partei „Alternative für Deutschland” (AfD)*, 8.03, <https://www.verfassungsschutz.de/de/aktuelles/zur-sache/zs-2019-002-fachinformation-zu-teilorganisationen-der-partei-alternative-fuer-deutschland-afd> (dostęp: 22.11.2019).
- Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz (2017). *Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken*, <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/> (dostęp: 17.10.2019).
- Bundesverfassungsgericht verzerrt die Wirklichkeit* (2018), <https://afdkompakt.de/2018/07/20/bundesverfassungsgericht-verzerrt-die-wirklichkeit/> (dostęp: 12.10.2019).
- cht/mes/dpa (2019). *Bundestag, Rechtsausschuss wählt AfD-Politiker Brandner als Vorsitzenden ab*, „Spiegel”, 13.11, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/stephan-brandner-rechtsausschuss-beruft-afd-politiker-als-vorsitzenden-ab-a-1296210.html> (dostęp: 22.11.2019).
- Davis T., Livingston S., Hindman M. (2019). *Suspicious Election Campaign Activity on Facebook. How a Large Network of Suspicious Accounts Promoted Alternative Für Deutschland in the 2019 EU Parliamentary Elections*. The George Washington University, School of Media and Public Affairs, 22.07, <https://smpa.gwu.edu/sites/g/files/zaxdzs2046/f/2019-07-22%20-%20Suspicious%20Election%20Campaign%20Activity%20White%20Paper%20-%20Print%20Version%20-%20IDDP.pdf> (dostęp: 7.10.2019).
- Delgado R., Stefancic J. (1997). *Hate Speech, Pornography, and the New First Amendment*. New York: New York University Press.
- „Deutsche Welle” (2019). *AfD pod lupą niemieckiego urzędu ochrony konstytucji. „Podejrzany przypadek”*, 15.01, <https://www.dw.com/pl/afd-pod-lupa-niemieckiego-urzedu-ochrony-konstytucji-podejrzany-przypadek/a-47095238> (dostęp: 22.09.2019).
- Die Bundesregierung (2017). *Rede des Bundesministers der Justiz und für Verbraucherschutz, Heiko Maas, zum Gesetzentwurf zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz) vor dem Deutschen Bundestag am 30. Juni 2017 in Berlin*. „Bulletin”, 80–1, 30.06, <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/bulletin/>

- rede-des-bundesministers-der-justiz-und-fuer-verbraucherschutz-heiko-maas--793138 (dostęp: 20.09.2020).
- Dobek-Ostrowska B., Frasz J., Ociepka B. (1999). *Teoria i praktyka propagandy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Domagała K. (2016). *Sylwester 2015: Noc, która zmieniła Niemcy*, „Deutsche Welle”, 31.12, <https://www.dw.com/pl/sylwester-2015-noc-która-zmieniła-niemcy/a-36958722> (dostęp: 17.05.2020).
- Downs A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- dpa, afp, Domagała K., Cöllen B. (2016). *Wybory do landtagów: dwucyfrowe wyniki AfD*. „Deutsche Welle”, 14.03, <https://www.dw.com/pl/wybory-do-landtagów-dwucyfrowe-wyniki-dla-afd/a-19114452> (dostęp: 18.05.2020).
- dpa/sier (2019). *Saksonia-Anhalt rezygnuje z Facebooka*. „Deutsche Welle”, 14.06, <https://www.dw.com/pl/saksonia-anhalt-rezygnuje-z-facebook/a-49200551> (dostęp: 20.11.2019).
- Hallin D.C., Mancini P. (2007). *Systemy medialne. Trzy modele mediów i polityki w ujęciu porównawczym*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Dyrektywa 2000/31/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 8 czerwca 2000 r. w sprawie niektórych aspektów prawnych usług społeczeństwa informacyjnego, w szczególności handlu elektronicznego w ramach rynku wewnętrznego (dyrektywa o handlu elektronicznym), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A32000L0031> (dostęp: 20.09.2019).
- Dyrektywa 2010/13/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 10 marca 2010 r. w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych państw członkowskich dotyczących świadczenia audiowizualnych usług medialnych (dyrektywa o audiowizualnych usługach medialnych), http://www.krrit.gov.pl/Data/Files/_public/Portals/0/regulacje-prawne/ue/5.pdf (dostęp: 20.09.2020).
- Ehrhorn T. (2018). *Bundesverfassungsgericht verzerrt die Wirklichkeit*, <https://afdkompakt.de/2018/07/20/bundesverfassungsgericht-verzerrt-die-wirklichkeit/> (dostęp: 12.10.2019).
- Gauland A. (2017). *Gauland will Özoguz „entsorgen”*, 29.08, <https://www.youtube.com/watch?v=iV7YgdSRCLI> (dostęp: 17.09.2019).
- hau (2017). *Acht Zitate zeigen, wie gefährlich der AfD-Rechtsaußen wirklich ist*, „Focus”, 24.01, https://www.focus.de/politik/deutschland/bjoern-hoecke-sieben-zitate-zeigen-wie-gefaehrlich-der-afd-rechtsausen-wirklich-ist_id_6536746.html (dostęp: 22.08.2019).
- HateAid gGmbH c/o Stiftung Haus der Demokratie und Menschenrechte, <https://hateaid.org> (dostęp: 12.05.2020).
- Infratest dimap (2016). *ARD-DeutschlandTREND. Eine Studie im Auftrag der tagesthemen, Zuwanderung: Eher Vor- oder Nachteile für Deutschland? Parteihänger*, Januar, <https://www.tagesschau.de/inland/deutschlandtrend-469.pdf> (dostęp: 17.05.2020).
- Kamińska-Korolczuk K. (2016). *Między ryzykiem a korzyścią – znaczenie zmian wprowadzanych w polityce imigracyjnej dla systemów politycznych wybranych państw Unii Europejskiej* [w:] K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk, R. Ożarowski (red.), *Systemy polityczne i komunikowanie polityczne w Europie i na świecie*. „Między Teorią a Praktyką Funkcjonowania Systemów Politycznych i Partyjnych”, https://issuu.com/politologiaug/docs/mi_dzy_teorii_a_praktyk_funkcjo_ee84c37716d8b6 (dostęp: 20.09.2019).
- Kamińska-Korolczuk K. (2017). *Nowy prawicowy populizm w niemieckim systemie partyjnym* [w:] K. Walecka, K. Wojtas (red.), *Nowe partie i ruchy polityczne: praktyka i idee współczesnych demokracji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Kamińska-Korolczuk K. (2018). *Zmiany w kształcie systemu partyjnego Republiki Federalnej Niemiec na przełomie XX i XXI wieku* [w:] K. Kamińska-Korolczuk, M. Mielewczyk,

- R. Ożarowski (red.), *Wybrane systemy polityczne i partyjne – wyzwania i prognozy*. Gdańsk: Athenae Gedanenses.
- Kober U., Kösemen O. (2019). *Willkommenskultur zwischen Skepsis und Pragmatik. Deutschland nach der „Fluchtkrise“*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, 08, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/Projekte/Migration_fair_gestalten/IB_Studie_Willkommenskultur_2019.pdf (dostęp: 7.10.2019).
- Maas H. (2018). *Das Netzwerkdurchsetzungsgesetz war nötig und überfällig*, bpb Die Netzdebatte, 16.03, <https://www.bpb.de/dialog/netzdebatte/264134/das-netzwerkdurchsetzungsgesetz-war-noetig-und-ueberfaellig> (dostęp: 17.05.2020).
- McCombs M.E., Shaw D.L. (1972). *The Agenda-setting Function of Mass-media*, „Public Opinion Quarterly”, 36.
- Medina Serrano J.C., Shahrazaye M., Papakyriakopoulos O., Hegelich S. (2019). *The Rise of the AfD: A Social Media Analysis*, Bavarian School of Public Policy, Technical University of Munich, <http://blogs.oii.ox.ac.uk/policy/wp-content/uploads/sites/77/2018/08/IPP2018-Serrano.pdf> (dostęp: 20.08.2019).
- Meibauer J. (2013). *Hassrede – von der Sprache zur Politik* [w:] J. Meibauer (ed.), *Hassrede/Hate Speech. Interdisziplinäre Beiträge zu einer aktuellen Diskussion*. Gießen: Gießener Elektronische Bibliothek.
- Mohr F. (2017). *The AfD Profits from Non-Voters and Merkel Defectors*. Zeit Online, 25. September, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-09/german-election-alternative-for-germany-angela-merkel> (dostęp: 22.09.2019).
- Prange A. (2018). *Prawicowi populiści z AfD planują własny serwis informacyjny*. „Deutsche Welle”, 11.02, <https://www.dw.com/pl/prawicowi-populisci-z-afd-planuj-c4%85-w-c5%82asny-serwis-informacyjny/a-42533958> (dostęp: 12.08.2019).
- Prantl H. (2018). *Stephan Brandner kann und darf nicht gewählt werden*. „Süddeutsche Zeitung”, 24.01, <https://www.sueddeutsche.de/politik/afd-im-bundestag-stephan-brandner-kann-und-darf-nicht-gewaehlt-werden-1.3838731> (dostęp: 22.08.2019).
- Presseportal. *Storys zum Thema RedaktionsNetzwerk Deutschland*, <https://www.presseportal.de/st/RedaktionsNetzwerk%20Deutschland> (dostęp: 17.09.2019).
- Reconquista Internet*, <https://www.facebook.com/ReconquistaNetz/> (dostęp: 15.05.2020).
- rup (2013). *Bundestagswahl 2013. Das Wahlprogramm der Alternative für Deutschland*. „Focus Online”, 10.07, http://www.focus.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2013/bundestagswahl-2013-das-wahlprogramm-der-alternative-fuer-deutschland_aid_1039346.html (dostęp: 17.05.2020).
- Staatsvertrag für Rundfunk und Telemedien (Rundfunkstaatsvertrag – RStV) vom 31. August 1991, zuletzt geändert durch den Zweiundzwanzigsten Rundfunkänderungsstaatsvertrag, in Kraft getreten am 01. Mai 2019*, (2019), § 26 *Sicherung der Meinungsvielfalt im Fernsehen*, <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=2ahUKewje9JTk3YLmAhWl-yoKHbtWCWsQFjAFegQIBRAC&url=https%3A%2F%2Fwww.swr.de%2Funternehmen%2Forganisation%2Fstaatsvertrag-fuer-rundfunk-und-telemedien-100.pdf&usq=AOvVaw11FJP-vrlZ3Q3bZqtAt-I> (dostęp: 23.11.2019).
- Statista (2018). *Anzahl der Parteimitglieder der AfD von 2013 bis 2018*, 12.08, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/730862/umfrage/mitgliederentwicklung-der-afd/> (dostęp: 22.11.2019).
- Statista (2018a). *Mitgliederzahlen der politischen Parteien in Deutschland am 31. Dezember 2018*, <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1339/umfrage/mitgliederzahlen-der-politischen-parteien-deutschlands/> (dostęp: 22.11.2019).

- Sternberg J. (2018). *Gauland vergleicht Bundesrepublik mit der DDR*. „Hannoversche Allgemeine“, 30.06, <https://www.haz.de/Nachrichten/Politik/Deutschland-Welt/AfD-Parteitag-Gauland-vergleicht-Bundesrepublik-mit-der-DDR> (dostęp: 22.09.2019).
- Tagesschau.de (2018). *Gauland-Attacke gegen Özoguz Kein Verfahren wegen Volksverhetzung*, 27.05, <https://www.tagesschau.de/inland/ermittlungen-gauland-103.html> (dostęp: 22.09.2019).
- The Local.de (2018). *We don't just have voters, we have fans': Inside the AfD, newsroom*, 9.11, <https://www.thelocal.de/20181109/we-dont-just-have-voters-we-have-fans-behind-the-scenes-of-the-afd> (dostęp: 10.09.2019).
- veki, dpa (2016). *Landtag in Thüringen. AfD-Abgeordneter muss nach Pöbeleien den Saal verlassen*. „Der Spiegel“, 19.05, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/thueringen-afd-abgeordneter-poebelt-im-landtag-und-wird-des-saales-erwiesen-a-1093188.html> (dostęp: 23.08.2019).
- Wehner M., Lohse E. (2016). „Nicht als Nachbarn“, *Gauland beleidigt Boateng*. „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 29.05, <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/afd-vize-gauland-beleidigt-jerome-boateng-14257743.html> (dostęp: 12.09.2019).
- Welt.de (2017). A. Merkel. *Alle Mitglieder der Regierung fühlen sich von Gauland-Äußerung betroffen*, 29.08, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article168097359/Alle-Mitglieder-der-Regierung-fuehlen-sich-von-Gauland-Aeusserung-betroffen.html> (dostęp: 22.10.2019).
- Welt.de (2017a). *Gauland fordert Recht, stolz zu sein auf „Leistungen“ in beiden Weltkriegen*, 14.09, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article168663338/Gauland-fordert-Recht-stolz-zu-sein-auf-Leistungen-in-beiden-Weltkriegen.html> (dostęp: 11.09.2019).
- Welt.de (2019). *Die Höcke-Rede von Dresden in Wortlaut-Auszügen*, 18.01, https://www.welt.de/newsticker/dpa_nt/afxline/topthemen/hintergruende/article161302196/Die-Hoecke-Rede-von-Dresden-in-Wortlaut-Auszuegen.html (dostęp: 22.08.2019).
- Winter C. (2019). *Germany: Frauke Petry's Blue Party dissolves after election routs*. „Deutsche Welle“, 6.11, <https://www.dw.com/en/germany-frauke-petrys-blue-party-dissolves-after-election-routs/a-51127575> (dostęp: 7.10.2019).